

NORMATIVNÍ RÁMEC TEMPORÁLNÍ SPRÁVY
OLOMOUCKÉHO BISKUPSTVÍ V DOBĚ SEDISVAKANCE
V PŘEDBĚLOHORSKÉM OBDOBÍ

JAN SAHEB

Olomouc bishopric dominant position within the church structures Czech state in 16.–17. century was reflected in several directions. One of them was wide jurisdiction, which in the period between episcopates passed on to the Olomouc Chapter. It was entrusted with the spiritual administration of the diocese and the election of a new bishop (jurisdictio in spiritualibus), but also competence in managing worldly affairs related to administration of the episcopal mensual and chamber possessions (jurisdictio in temporalibus). This paper aims to show just the basic normative framework of governance model farms Olomouc bishopric in the transitional period sede vacante.

Key words: Olomouc bishopric; sede vacante; mensual estate; early modern; history management.

Olomoucké biskupství představovalo v raném novověku nejpevnější základnu organizační struktury katolické církve v zemích Koruny české. Bez fatálních důsledků, které postihly arcidiecézi pražskou a biskupství litomyšlské, přetrvala olomoucká církevní provincie epochu husitských bouří a po několika desetiletích se rovněž podařilo konsolidovat její majetkovou základnu.¹ Vliv olomouckých biskupů navíc umocňovala dlouhodobá sedisvakance na pražském arcibiskupském stolci, který zůstal v letech 1421–1561 neobsazen.² Dlouhodobá krize centrální správy pražské arcidiecéze přirozeně rozvolnila vazby olomouckých sufragánů na metropoli, což výrazně napomohlo olomoucké církevní provincii na cestě k suverénnímu postavení.³ Pražské-

¹ BRANDL, V.: *Spor o biskupství olomoucké a počátky husitství na Moravě*. Časopis Matice moravské 9, 1877, s. 29–61; MACEK, J.: *K dějinám Olomouce na konci 15. století. Spory o olomoucké biskupství*. In: Okresní archiv v Olomouci 1986, s. 53; TÝŽ: *Víra a zbožnost jagellonského věku*. Praha 2001, s. 162; ROUBIC, A.: *Olomoucké biskupství ve druhé polovině 15. století*. In: Morava na prahu nové doby. Přerov 1995, s. 94–103.

² Výjimečnosti svého postavení vyplývajícího z úpadku pražského metropolitního stolce, si byli olomoučtí biskupové velmi dobře vědomi, což dokumentují například slova Viléma Prusinovského „[...] v tomto markrabství od království českého veliký rozdíl v tom jest [...], že tam [tj v Praze], poněvadž arcibiskupa nebylo od mnoho času, administrátorové obojích stran nařízení a ustanovení [j]sou a limitatam mezi sebou iurisdictionem mají, ale zde při tomto biskupství, děkuji pánu Bohu, posavad pořádně a ustavičně biskupové byli, autoritatem jako loci ordinarii mívali [...]“. Na počátku dlouhé sedisvakance v Čechách navíc působili olomoučtí biskupové Jan Zelezný (eps. 1416–1430) a Konrád ze Zvole (eps. 1430–1434) v roli správců pražské arcidiecéze, později dokonce někteří jejich nástupci figurovali jako kandidáti na vakantní arcibiskupský stolec. Kupříkladu král Jiří z Poděbrad prosazoval v šedesátých letech 15. století na tento post olomouckého biskupa Tase z Boskovic (eps. 1459–1482), zatímco roku 1590 se stal jedním z pretendentů na uvolněný pražský arcibiskupský stolec po smrti metropolitního Martina Medka (eps. 1581–1590) biskup Stanislav Pavlovský (eps. 1579–1598). Viz Zemský archiv (dále jen ZA) v Opavě, pobočka Olomouc, fond Arcibiskupství Olomouc (dále jen AO), inv. č. 52, sign. 4, fol. 30; Moravský zemský archiv (dále jen MZA) Brno, fond G 83–Matice moravská, inv. č. 168, č. k. 42, fol. 175; BOROVIČ, Kl.: *Antonín Brus z Mohelnice arcibiskup pražský*. Praha 1873, s. 1–17; TÝŽ: *Dějiny diecéze pražské*. Praha 1874, s. 235 a násl.; KAMENÍČEK, F.: *Zemské sněmy a sjezdy moravské III*. Brno 1905, s. 615; JAKUBEC, O.: *Kulturní prostředí a mecenát olomouckých biskupů potridentské doby*. Olomouc 2003, s. 23.

ho metropolitu uznal pouze olomoucký biskup Jan Grodecký (eps. 1572–1574), ovšem již jeho nástupce Tomáš Albin z Helfenburku (eps. 1574–1575) se považoval opět za sufragána arcibiskupa mohučského. Se svými stížnostmi do Říma na údajně „[...] *crinum reos* [...]“ olomouckých biskupů v tomto ohledu neuspěl pražský arcibiskup Antonín Brus z Mohelnice (eps. 1561–1580),⁴ ani jeho nástupci, kteří se v této záležitosti opakovaně exponovali. Po volbě Stanislava Pavlovského v roce 1579 dokonce kurie nevydala konfirmační bulu ani pro jedno z arcibiskupství, což byl další z důkazů přímé podřízenosti olomoucké dignity Římu.⁵

Jedním ze základních předpokladů svrchovanosti olomouckého biskupství byla kromě konsolidované pozemkové držby v podobě biskupské mensy bezpochyby především kontinuita obsazování biskupského úřadu. Až na dílčí turbulence totiž zůstával olomoucký biskupský stolec obsazen, a to jak v průběhu bouřlivého 15. století, tak i v podmínkách šířící se reformační vlny během 16. století. V přechodném období mezi jednotlivými episkopáty, tedy v době tzv. sedisvakance, přebírala většinu biskupských duchovních i světských pravomocí (ve vztahu ke správě mensálních a lenních statků) olomoucká kapitula. V tomto ohledu ostatně poměry

³ Během 16. století olomoučtí biskupové deklarovali příslušnost své diecéze k metropolitovi v Mohuči, přičemž argumentovali toutéž církevně-správní příslušností v době před povýšením pražského stolce na arcidiecézi „[...] *Pragensis et Olomucensis episcopi fuerunt archiepiscopo Moguntino subiecti* [...] *cuius rei documenta tum imperii nostri rationes exhibent, tum Romanae ecclesiae instituta, quibus episcopus Pragensis in Bohemia et Olomucensis in Moravia metropoli Moguntiae addicuntur* [...]“. Vzhledem k odlehlosti Mohuče ovšem byla tato sufragánní závislost ryze formální záležitostí a olomoucká diecéze se stala de facto zcela exemptní, podřízená přímo Římu „[...] *esse denique Olomucensis in Moravia episcopus exemptus et immediate sub papa Romano consistere nunc perhibetur. Quod ius* [...] *episcopus Olomucensis post vastatum ab Hussitis colapsum et iacentem archiepiscopatum Pragensem consecutus esse* [...]“. Přímou podřízenost Římu deklarují například i pozdější olomoucká kapitulní statuta z roku 1772. Viz ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond Metropolitní kapitula Olomouc (dále jen MCO), inv. č. 2884; GOLDAST, M.: *Commentarii de regni Bohemiae, incorporatarumque provinciarum juribus ac privilegiis*. Francofurti ad Moenum 1719, pag. 724, 752; AL SAHEB, J.: *Povýšení olomoucké církevní provincie na arcidiecézi roku 1777*. Studia Comeniana et historica 77–78, 2007, s. 132; TÝŽ: *K proměně správní struktury olomoucké diecéze v 18. století*. In: *Polská papežská nunciatura. Acta historica Universitatis Silesianae Opaviensis-Supplementa*, Tomus V. Opava 2009, s. 43 a násl.

⁴ Dne 17. května 1562 v této věci psal například papežskému nunciovi Zachariáši Delfinovi „[...] *de Olomucensis episcopi tractionibus, quae ad agnitionem sui metropolitani et rege Bohemiae coronando spectant, mihi constat optime* [...] *quod incommodum et offensionem denuo erecto archiepiscopatu adferre queat de eo, ut Olomucensis metropolitanum suum me agnoscat in hoc rerum statu, cum id festinatione non indigeat, non sum tam sollicitus, quam quod ipse idem, qui antecessoribus meis per suos coepiscopus extitit et suffraganeus, falcem suam nullo iure et contra conscientiam, sede metropolitana Pragensi non vacante, in messem meam ausu temerario cupiat ingerere* [...]“. Viz Steiner, S. (ed.): *Briefe des prager Erzbischofs Anton Brus von Müglitz 1562–1563*. Prag 1907, s. 62.

⁵ Ke sporům o příslušnost olomouckých biskupů k pražským metropolitům viz BOROVÝ, K.: *Antonín Brus z Mohelnice arcibiskup pražský*. Praha 1873, s. 67–69; WINTER, Z.: *Život církevní v Čechách*. Praha 1895, s. 409–410; REZEK, A.: *O poměru biskupů olomouckých k arcibiskupům pražským v XVI. století*. Český časopis historický 2, 1896, s. 39–42; SNOPEK, F.: *K otázce o poměru biskupův olomouckých k arcibiskupům pražským v XVI. století*. Český časopis historický 10, 1904, s. 444–445; KAMENÍČEK, F.: c. d., s. 6; TISCHER, F.: *K dějinám sporu arcibiskupův Pražských o právo metropolitní nad biskupy Olomouckými v XVI. století*. Věstník Královské české společnosti nauk 1906, č. 3, s. 1–25; NAVRÁTIL, B.: *Biskupství olomoucké 1576–1579 a volba Stanislava Pavlovského*. Praha 1909, s. 213–219; ZLÁMAL, B.: *Příručka českých církevních dějin VI*. Olomouc 1970, s. 35–36; HUBER, A. K.: *Das Verhältnis der Bischöfe von Prag und Olmütz zueinander. Ein Überblick*. In: *Archiv für Kirchengeschichte von Böhmen-Mähren-Schlesien* 3, 1973, s. 60 a násl.; TÝŽ: *Das Verhältnis der Bischöfe von Prag und Olmütz zueinander*. In: *Katholische Kirche und Kultur in Böhmen. Stuttgart-Königstein* 2005, s. 23 a násl.; ZUBER, R.: *Osudy moravské církve v 18. století I*. Olomouc 1987, s. 52–53; EBERHARD, W.: *(Erz-) Bistum Olmütz*. In: *Die Bistümer des Heiligen Römischen Reiches von ihren Anfängen bis zur Säkularisation*. Freiburg 2003, s. 521; AL SAHEB, J.: *Povýšení olomoucké církevní provincie na arcidiecézi roku 1777*. Studia Comeniana et historica 77–78, 2007, s. 132; TÝŽ: *K proměně správní struktury olomoucké diecéze v 18. století*. In: *Polská papežská nunciatura. Acta historica Universitatis Silesianae Opaviensis-Supplementa*, Tomus V. Opava 2009, s. 43–55.

vycházely z dřívějších zvyklostí.⁶ Cílem tohoto příspěvku je představit základní normativní rámec modelu správy statků olomouckého biskupství, a to v přechodném období mezi jednotlivými episkopáty.

Výrazem značné suverenity i mocenského postavení olomouckého biskupství jakožto konzistentního celku v rámci raněnovověkých středoevropských církevně-správních struktur byly rovněž široké jurisdikce, které během sledovaného období dokázala uhájit olomoucká kapitula. Suverenity tohoto kolektivního orgánu správní struktury římskokatolické církve na Moravě a její exempce z hlediska církevních i světských pravomocí se promítly především do problematiky správních mechanismů olomouckého biskupství během kratších i déle trvajících období mezi jednotlivými episkopáty, tedy v době sedisvakance. Souhrnný, byť z hlediska chronologického rámce tohoto příspěvku retrospektivní dokument, dokládající široké pravomoci kapituly v období mezi jednotlivými episkopáty, představuje soubor ustanovení pro administrátory sede vacante z roku 1662. Lze totiž oprávněně předpokládat, že tato ustanovení vycházela ze starší předlohy, platné v době předbělohorské. V jednom z bodů je zakotvena právě legitimní kontinuita biskupských jurisdikcí, které po smrti biskupa přecházely na kapitulu.⁷

V průběhu 16. století navíc kanovnický sbor olomoucké kapituly usiloval o posílení svých pravomocí prostřednictvím tzv. volebních kapitulací, souvisejících s kompetencí volby biskupů. Ačkoliv tímto právem olomoucká kapitula disponovala již od roku 1207, „[...] *canonici quoque liberam suorum episcoporum retinent electionem* [...]“,⁸ ve sledovaném období jej musela urputně hájit. Tridentský koncil totiž svými ustanoveními posiloval při volbách biskupů a arcibiskupů na úkor kapitul vliv kurie a své zájmy v tomto směru čas od času prosazovali rovněž papežové.⁹ Stranou přirozeně nezůstali ani habsburští panovníci, kteří si v tomto směru počínali nejagilněji.¹⁰ Navzdory tomu dokázala olomoucká kapitula až do třicátých let 17. století, na

⁶ Poměry ve správě olomouckého biskupství v období sedisvakance koncem 15. století přibližuje BALETKA, T.: *Olomoucké biskupství v době sedisvakance. Osoby a instituce ve víru vzájemných interakcí (1482–1497)*. In: *Sacri canones servandi sunt. Ius canonicum et status ecclesiae saeculis XIII–XV*. Praha 2008, s. 540–544.

⁷ „[...] *privilegiorum omnium tam episcopatum quam fidele capitulum concernentium non solum confirmationem a sede apostolica si necessitatis ita postulet, cum praeseritu et consensu capituli impetravit, verum etiam adversus quosvis impugnatores defendet et tuebitur, nec unquam se a capitulo coniungat aut quocunq[ue] colore neutrale exhibebit verum cum eodem semper coniunctus in defendendis eius libertatibus et praerogativis unum corpus constituet* [...]“. Viz Österreichisches Staatsarchiv Wien, Allgemeines Verwaltungsarchiv (dále jen AVA), fond Erzbistum Olmütz, sign. 32, č. k. 194.

⁸ GOLDAST, M.: c. d., pag. 752; D'ELVERT, Ch.: *Zur Geschichte des Erzbisthums Olmütz. Schriften der historisch-statistischen Section der k. k. mährischen Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur und Landeskunde* 29. Brünn 1895, s. 16–22; WOTKE, K.: *Der Olmützer Bischof Stanislaus Thurzó von Béthlenfalva (1497–1540) und dessen Humanistenkreis*. Zeitschrift des Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens 3, 1899, s. 337–338; BREITENBACHER, A.: *Die Besetzung der Bistümer Prag und Olmütz bis zur Anerkennung des ausschliesslichen Wahlrechtes der beiden Domkapitel*. Zeitschrift des Vereines für Geschichte Mährens und Schlesiens 8, 1904, s. 1–46; BISTRICKÝ, J.: *K tzv. moravskému kancléřství v roce 1207*. Vlastivědný věstník moravský 58, 2006, č. 1, s. 34–41.

⁹ Kupříkladu po smrti Stanislava Pavlovského († 2. 6. 1598) zakázal papež Kliment VIII. olomoucké kapitule přikročit k volbě nového biskupa dříve, dokud se do Olomouce nedostaví papežský nuncius. Později zákaz odvolal a spokojil se pouze s doporučením, aby byl zvolen František z Ditrichštejna. Přestože tento pretendent nesplňoval mnohé z předepsaných předpokladů k získání olomoucké dignity, musela kapitula tlaku papeže ustoupit. Viz ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond MCO, inv. č. 1055, sign. B II a 36/1; tamtéž, fond MCO, inv. č. 1057, sign. B II a 37. K okolnostem volby Františka z Ditrichštejna viz TENORA, J.: *František kardinál Ditrichštejn, jeho mládí, volba za biskupa a začátek biskupství*. Brno 1906, s. 34; BALCÁREK, P.: *Kardinál František z Ditrichštejna (1570–1636)*. Kroměříž 1990, s. 15–16; TÝŽ: *Kardinál František Ditrichštejn 1570–1636*. České Budějovice 2007, s. 30 a násl.

¹⁰ Svědčí o tom instrukce, které olomoucké kapitule záhy po úmrtí jednotlivých biskupů během druhé poloviny 16. století zasílali čeští panovníci. V roce 1565 psal císař Maxmilián II. kapitule, aby biskupem zvolila vhodnou osobu „[...] z prostředku svého, kteráž by předkem ke cti a rozmnožení chvály Boží hledala, k tomu biskupství při některých

rozdíl od kanovníckých sborů v Praze a Vratislavi, své právo svobodné volby biskupa účinně bránit.¹¹ Faktorem, který vedl kanovníky k rozhodné obraně elekčního práva, byly zejména tzv. volební kapitulace, jejichž přijetí bylo pro zvolení biskupa podmínkou nástupu do úřadu.¹² Po obsahové stránce zahrnovaly kapitulace mimo jiné články požadující ochranu práv biskupství, ale i omezení disponibility s biskupskými majetky. Biskupové například neměli uzavírat bez písemného souhlasu kapituly jakékoliv smlouvy týkající se koupi či prodeje mensálních statků.¹³ Sama olomoucká kapitula v 16. století disponovala mnoha privilegii i poměrně rozsáhlým pozemkovým majetkem.¹⁴ Možno říci, že vůbec nejvýznamnějším právem kapituly v souladu

duchovních i světských nám i zemi dobře a chvalitebně se hoditi mohla [...]“. Roku 1572 sděloval Maxmilián II. kapitule, že do Olomouce posílá svého vyslance, aby osobně dohlédl na volbu nového biskupa „[...] *legatum nostrum Olomutium mittere, non quidem eo vio, quod liberare eorum eligendi facultati, quiquam derogare, velmius sed ut eiusmodi facitiosos publica tranquillitatis turbatores animadverat eos[ue] si quid turbare dederint nostro nomine iusta rei tensione [...]“.* Když byli v roce 1575 kapitulou zvoleni současně dva biskupové, Daniel Ducius a Adam Landek a volba byla prohlášena za neplatnou, císař apeloval, aby došlo v co nejkratším termínu k nové volbě. Velmi agilně se ve volbě nového olomouckého biskupa angažoval v letech 1578–1579 rovněž císař Rudolf II. Viz Österreichisches Staatsarchiv Wien, AVA, fond Erzbis-tum Olmütz, sign. 32, č. k. 194; NA Praha, fond Morava, inv. č. 694; ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond MCO, inv. č. 959, sign. B I c 27; tamtéž, fond MCO, inv. č. 964, sign. B I c 32. V literatuře viz BREITENBACH, A.: *Kandidatura kardinála Ondřeje Rakouského na biskupství olomoucké roku 1579*. Časopis Matice moravské 32, 1908, s. 43–64; NAVRÁTIL, B.: *Biskupství olomoucké 1576–1579 a volba Stanislava Pavlovského*. Praha 1909, s. 268–277; STLOUKAL, K.: *Papežská politika a císařský dvůr pražský na přelomu XVI. a XVII. věku*. Praha 1925, s. 103 a násl.; JEDIN, H.: *Die Krone Böhmen und die Breslauer Bischofswahlen 1468–1732*. In: Kirche des Glaubens 1. Freiburg–Basel–Wien 1966, s. 450.

¹¹ NA Praha, fond ČDK, inv. č. 676, sign. IV B 31, č. k. 355; tamtéž, fond ČDK, inv. č. 677, sign. IV B 32, č. k. 361; ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond AO, inv. č. 3218, sign. FD 9, č. k. 1399; tamtéž, fond AO, inv. č. 112, sign. 35, fol. 1–2; Archiwum Państwowe we Wrocławiu, fond Archiwum biskupstwa Wrocławskiego, sign. 4. V literatuře viz HARING, J.: *Grundzüge des katholischen Kirchenrechtes I*. Graz 1916, s. 631; ZEMEK, M.: *Das Olmützer Domkapitel. Seine Entstehung und Entwicklung bis 1600*. In: Archiv für Kirchengeschichte von Böhmen–Mähren–Schlesien 9, 1988, s. 66–86; 10, 1989, s. 58–88; 11, 1990, s. 72–91; 12, 1993, s. 49–73; MANDZIUK, J.: *Historia kościoła katolickiego na Śląsku II*. Warszawa 1995, s. 84; PATER, J.: *Poczet biskupów wrocławskich*. Wrocław 2000, s. 73 a násl.

¹² V prostředí olomouckého biskupství se praxe volebních kapitulací rozvinula právě v námi sledovaném období. Volební kapitulací byl ovšem vázán dle všeho již biskup Bernard Zoubek ze Zdětína (eps. 1540–1541) a zcela určitě také jeho nástupci Jan Dubravius (eps. 1541–1553) a Marek Khuen (eps. 1553–1565). Řadu čtyř v úplném znění dochovaných předbělohorských volebních kapitulací zahajuje poměrně rozsáhlý a propracovaný soubor ustanovení z roku 1565, vyhotovený před volbou Viléma Prusinovského. Následují kapitulace vzniklé v souvislosti s volbami v roce 1572 Jana Grodeckého, v roce 1574 Tomáše Albína z Helfenburku a v roce 1579 Stanislava Pavlovského. Volební kapitulace Jana Mezouna z Telče z roku 1576 se nedochovala, ale její existenci dokládají sekundární prameny. Viz ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond MCO, inv. č. 909, sign. B I b 12/1; tamtéž, fond MCO, inv. č. 944, sign. B I c 11; tamtéž, fond MCO, inv. č. 954, sign. B I c 23; tamtéž, fond MCO, inv. č. 989, sign. B I d 16; NAVRÁTIL, B.: c. d., s. 68–69; 405–417; PEŘINKA, F.: *Dějiny města Kroměříže I*. Kroměříž 1913, s. 166–167; RAUSCHER, R.: *Volební kapitulace a korunovační reversy panovníků ve státech střední Evropy*. Bratislava 1925, s. 59–63; MOTAL, J.: *Volební kapitulace biskupů olomouckých 1565–1579 I*. In: Výroční zpráva arcibiskupského gymnasia v Kroměříži. Kroměříž 1928, s. 18; ZELA, S.: *Náboženské poměry v Olomouci za biskupa Marka Khuena (1553–1565)*. Olomouc 1931, s. 80; JANIŠ, D.: *Spasení a věčná církev. K majetkoprávním hlediskům testamentární praxe olomouckých biskupů 16. století*. In: Církev a smrt. Praha 2007, s. 35.

¹³ „[...] *Cum autoritas episcopalis et sacerdotalis propter haereticos sit valde diminuta, adeo ut conantur iudices saeculares subicere suis iudiciis etiam episcopum et praesbiteros in actionibus personalibus, sit obligatus idem rev[erendissimus] d[ominus] episcopus apud m[aiesta]tem c[aesarei] et ubi oportunum fuerit omnem conatum intendere, ut status ecclesiasticus conservetur [in suis] praerogativis et immunitatibus competentibus secundum omnia iura imperialia et canonica, ut non [possit] trahi], quando agitur de persona ecclesiastica et de actionibus contra personam obligatam, in forum saeculare conformiter etiam ad regum Boemiae privilegia [...]“.* Viz ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond MCO, inv. č. 989, sign. B I d 16.

¹⁴ Kupříkladu v roce 1506 jí byla na přímluvu kapitulního děkana a probošta Augustina Käsenbroda králem Vladislavem Jagellonským potvrzena všechna dosavadní privilegia, která byla značně rozšířena po porážce stavovského

s usnesením tridentského koncilu (1545–1563) byla správa diecéze v době sedisvakance a následná volba biskupa. V obecné rovině lze působnost kapituly během sedisvakance rozdělit do dvou jurisdikčních okruhů, neboť kromě vlastní duchovní správy diecéze (*jurisdictio in spiritualibus*) spravovala také světské záležitosti týkající se administrace biskupských mensálních a komorních držav (*jurisdictio in temporalibus*).¹⁵ Upřeme nyní pozornost právě k problematice správy temporálií a úloze, kterou při ní v době sedisvakance sehrávala olomoucká kapitula.

Administrace světských záležitostí v době mezi jednotlivými episkopáty vycházela z patrimoniálních práv olomouckých biskupů nad jejich mensálními a komorními statky. Již ve středověku přitom přecházela dnem smrti biskupa, případně jeho odchodem do jiné diecéze tato jurisdikční oblast na příslušnou kapitolu. Dočasnou absenci vrcholného představitele diecéze ovšem zpravidla využívali panovníci, kteří si v době sedisvakance obvykle činili nároky na část výnosů mensy a nejinak postupovali až do poloviny 14. století také papežové.¹⁶ V důsledku zásahů světské moci panovala ve správě temporálií v období sedisvakance až do poloviny 16. století obecně jistá nejednotnost, závislá především na vůli panovníků v jednotlivých zemích. Teprve tridentský koncil na svém 24. zasedání v listopadu 1563 systemizoval zásady správy „*sede vacante in spiritualibus et temporalibus*“, které se následně přinejmenším v katolickém světě staly závaznými. Koncil zcela eliminoval jakékoliv zásahy světské moci a obě složky správy postuloval výhradně příslušným kapitulám.¹⁷ Tridentinum v tomto směru přispělo v prostředí českých zemí k posílení jedné z mnoha církevních imunit. V praxi ovšem uplatňovali panovníci alespoň formální vliv při správě temporálií olomouckého biskupství i nadále formou instrukcí adresovaných kapitule. V květnu 1578 kupříkladu Rudolf II. kapitule sděloval „[...] aby statkové tomu biskupství náležející v dobrém opatření státi mohly, protož vám poroučeti ráčíme, abyste [...] to dostatečně opatřili a nařídili, aby statkové k těmúž biskupství příslušející náležitě opatrovány, důchodové od osob hodných a rozšafných, kteréž mezi sebou obrátí věděti budete, přijímání, dluhové placení a tak z toho ze všeho potomně počtové pořádní učinění byli [...]“.¹⁸

Z hlediska výkonu správy *sede vacante* volili členové olomoucké kapituly v souladu s koncilními usneseními Tridentina ve sledovaném období do osmi dnů od úmrtí biskupa kromě kapitulního vikáře rovněž dvoučlenné či tříčlenné kolegium administrátorů. Přičemž dva členové kolegia pocházeli z řad kanovníků a třetím byl zpravidla některý z předních patrimoniálních úředníků biskupské mensy. Zatímco na vikáře přecházela biskupská jurisdikce „*in spirituali-*

povstání, konkrétně v roce 1623. Mezi kapitulní statky náležely například Velká Bystřice, Tršice, Haňovice, Petřvald, Nedakonice, Dub na Moravě a mnoho dalších. Viz ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond MCO, inv. č. 622, sign. A V b 5; tamtéž, fond MCO, inv. č. 1135, sign. E I 4; v literatuře viz ROUBIC, A.: *Několik poznámek k postavení olomoucké kapituly v 16. století*. In: Historická Olomouc a její současné problémy 4. Olomouc 1983, s. 65–78.

¹⁵ Ve vztahu k českým panovníkům je nutno přímou pozemkovou držbu olomouckých biskupů dále rozdělit na statky mensální a komorní. Mensální neboli stolní državy byly vyčleněny z původního majetku české Koruny a ve vztahu k ní se tedy jednalo o léna korunní. Naopak statky komorní byly olomouckým biskupům postoupeny z držav královské české komory, z čehož vyplývá, že je lze v korelaci s královskou komorou označit za léna komorní. Mensální a komorní državy olomouckého biskupství vytvářely společně tzv. biskupskou mensu, tedy *de facto* biskupské „dominium speciale“, sloužící k hospodářskému a ekonomickému zajištění biskupů, jejich užšího dvora a v neposlední řadě také rozsáhlého patrimoniálního aparátu na jednotlivých dominiích. Podrobněji viz AL SAHEB, J.: *Hukvaldské panství v kontextu mensy olomouckého biskupství před Bílou horou (1553–1619)*. Ostrava 2011, s. 40.

¹⁶ Nároky papežů na část výnosů biskupské mensy v období sedisvakance trvaly až do pontifikátu Jana XXII. (1316–1334). Viz HARING, J.: *Grundzüge des katholischen Kirchenrechtes I*. Graz 1916, s. 722.

¹⁷ „[...] *Quid muneris incumbat capitulo sede vacante. Capitulum sede vacante, ubi fructuum percipiendorum ei munus incumbit, oconomum unum vel plures fideles ac diligentes decernat, qui rerum ecclesiasticarum et proventuum curam gerant, quorum rationem ei, ad quem pertinebit, sint reddituri [...]*“. Viz *Canones et decreta sacrosancti oecumenici concilii Tridentini*. Lipsae 1866, s. 166–167.

¹⁸ Österreichisches Staatsarchiv Wien, AVA, fond Erzbistum Olmütz, sign. 32, č. k. 194.

bus“, administrátoři přebírali zodpovědnost za dočasnou správu temporálií.¹⁹ Nelze pochybovat, že významnou roli při jmenování administrátorů sehrávaly zejména bezprostřední zkušenosti světského člena kolegia s řízením patrimoniální správy biskupských statků. Právě ten býval nezastupitelným členem sedisvakanční správy „*in temporalibus*“. Patříčný mandát uděloval administrátorům „[...] *podle starobylého chvalitebného obyčeje a pořádku votis capitulariter datis* [...]“ formou instrukce kapitulní děkan, který zároveň prostřednictvím patentu informoval o dočasném zplnomocnění administrátorů ve věcech temporální správy jednotlivé úředníky i poddané. Kupříkladu po smrti Stanislava Pavlovského v roce 1598 se tehdejší kapitulní děkan Melichar Pirnský z Pirnu obracel na patrimoniální aparát mensálních statků a poddané formula- cí „[...] věděti vám [...] dáváme, že jsme [...] uznali slušnou biskupství tohoto a duoležitou potrebu bejtí, abychom nyní sede vacante episcopali [...] zatím administrátory tohož biskupství z prostředku našeho řádně [z]volili a nařídili, kteříž by na místě našem, i budoucího jeho mi[[o][s]ti voleného pana biskupa [...] lidi poddané, hospodářství i jiné při panstvích biskupskejš náležitě a potřebné věci spravovali, zřídili a k nim dohlídali, tak, aby tož biskupství pod tím škody nějaké a újmy netrpělo [...] jim [tj. administrátorům] plnou moc dávajíc, aby což by při zámcích, neb statcích biskupskejš, též hospodářství, neb při hejtmanu, ouřednicích, písařích, puorkmistřích, fojtech, starších, obcích, šafářích, služebnicích a čeledínech a všech jinejš poddaných našich a biskupství tohoto za potřebného neb užitečného uznali, to řídití, spravovati, jim rozkazovati, poroučeti mohli [...]“.²⁰

Jak již bylo předesláno, administrace temporálií se řídila přesně stanovenou instrukcí, jejíž obsah podléhal schválení kapituly. Tento fakt způsobil, že se instrukce platné v jednotlivých diecézích od sebe mohly částečně lišit. V českých zemích byla v 16. a 17. století vzhledem k mocenskému postavení olomouckého biskupství přijímána za obecně platnou jak v pražské arcidiecézi, tak ve vratislavské diecézi, olomoucká kapitulní instrukce.²¹ Podle ní měli administrátoři v co nejkratším čase vizitovat jednotlivá dominia a následně kapitule podat podrobnou relaci o stavu hospodářství.²² Úředníkům a duchovním písařům jednotlivých mensálních a komorních domén bylo přísně zapovězeno jakkoliv svévolně nakládat se svěřeným majetkem, přičemž administrátorům byli povinni předložit účty.²³ Veškeré důchody plynoucí z výnosů men-

¹⁹ „[...] *Iubetur capitulum, cui sede vacante manus incumbit fructum praecipendorum, aconomum decernere, qui rerum ecclesiasticarum et proventuum curam gerat. Item vicarium constituet, idoneum infra octo dies vel existentem confirmabit. Cessante capitulo, metropolitani cura haec sit [...]*“. Jedná se o 16. článek dekretu „De reformatione“, přijatého na 24. sezení tridentského koncilu v listopadu 1563. Viz CHIFFLETIUS, Ph.: *Sacrosancti et oecumenici concilii Tridentini canones et decreta*. Coloniae 1644, pag. 254; CARANZA, B.: *Summa conciliorum*. Lovanii 1681, pag. 480–481; SARPUS, P.: *Concilii Tridentini, pontificibus Paulo III., Iulio III., Pio IV. ab anno MDXLV. usque ad annum MDLXIV. celebrati, canones et decreta, cum pontificiis bullis ad id spectantibus*. In: *Historia concilii Tridentini*. Lipsae 1690, pag. 182; *Canones et decreta sacrosancti oecumenici concilii Tridentini*. Lipsae 1866, s. 166–167.

²⁰ ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond AO, inv. č. 112, sign. 35, fol. 1–2.

²¹ Svědčí o tom mj. žádosti o zaslání jejího znění kapitulám v Praze a Vratislavi. Viz ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond MCO, inv. č. 3592, sign. Fa 12/4, č. k. 219; NA Praha, fond Česká dvorská komora, sign. M, č. k. 159.

²² Z roku 1598 se kupříkladu dochovala relace administrátorů sede vacante po smrti Stanislava Pavlovského o stavu hospodářství na panství Mírov–Svitavy, která dokládá průběh revize „[...] *Léta Páně 1598 v neděli před svatou Markétou* [tj. 12. 7. 1598] *na Mírov [j]sme přijeli a na ráno v pondělí toto [j]sme konali. Žádali [j]sme inventáře, dán jest. It[em] žádali [j]sme register správních, ukázány. Strany aufankův aby oukticisováno bylo 1500 R [...]*“. Kromě uvedeného administrátoři provedli zevrubnou kontrolu hospodaření ve vrchnostenských podnicích a dvorech, včetně jejich příslušenství. Vzhledem k tomu, že v době úmrtí biskupa Pavlovského bylo toto panství v třiletém pronájmu tamního úředníka a biskupova bratra Hanuše, došlo rovněž k potvrzení trvání běžící nájemní smlouvy. Viz ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond ÚŘAS, inv. č. 15532, sign. G III a 6/4a, č. k. 2099, pag. 17–21.

²³ „[...] *anticipationes censuum et alias exorbitantes exactiones in bonis episcopalibus a subditis nullo modo faciat, nullasq[ue] exemptiones ex privilegia, subditis episcopatus et feudatariorum sine concensu capituli concedat, si qua vero*

sy v období sedisvakance spravovala prostřednictvím administrátorů kapitula, která toto tzv. interkalární jmění posléze předala příštím biskupovi.²⁴ Výše interkaláře se pochopitelně odvíjela od délky sedisvakance, ovšem jeho blíže nespecifikovaná část náležela vždy kapitule.²⁵ Finanční prostředky, které nový biskup od kapituly v rámci interkaláře přijímal, byly zpravidla obratem poukázány na úhradu značných výdajů spojených s volbou a následnou intronizací.²⁶ V sedmdesátých letech 16. století, kdy se po smrti Viléma Prusinovského mezi lety 1572–1579 na olomouckém biskupském stolci v rychlém sledu vystřídaly hned čtyři osobnosti, však výše interkaláře ani zdaleka na pokrytí těchto výdajů nedostačovala. Například Stanislav Pavlovský se 13. července 1579, tedy déle než měsíc po volbě, o neutěšené finanční situaci vyjádřil slovy „[...] nemajíce na ten čas z důchodů biskupských před rukama žádných peněz [...]“, takže se podobně jako jeho předchůdci musel uchýlit k půjčkám.²⁷ Vážnost situace dokresluje rovněž fakt, že Pavlovský mohl teprve více než po třech letech (14. 12. 1582) vydat potvrzení, kterým uvedl ve známost, že bylo dokončeno převzetí účetnictví z doby sedisvakance. Důvodem měly

cencessa sunt absq[ue] concensu capituli in quacunq[ue] tandem forma emanarint, tanqum ipso jure nulla et omnimode irrita revocentur, ex qua a praedecessoribus episcopis de scitu et consensu capituli confirmata, nullo modo alterentur sine gravi delicto vel causa, sed pristino vigori ac robori, secus alterata et concessa restituantur [...]“. Viz Österreichisches Staatsarchiv Wien, AVA, fond Erzbistum Olmütz, sign. 32, č. k. 194.

²⁴ Kromě vlastního interkaláře byla novému biskupovi předána rovněž část pozůstalosti předchozího biskupa, jako svršky či cennosti. V červenci roku 1565 například Vilém Prusinovský převzal po uvedení do úřadu z rukou administrátorů cennosti a některé liturgické předměty po svém předchůdci Marku Kluenovi „[...] My Vilim, z Boží milosti biskup olomoucký, oznamujeme tímto listem obecně přede všemi, že jest nám od velebných kněze Matyáše z Duban, probošta a kněze Jana z Hadiczdorfu, školastika kostela olomouckého a urozeného vladky Jana Kozy z Hradiště, hejtmána kroměřížského, i na místě urozené[h]o a statečného rytíře Václava staršího Podstatského z Prusinovic, hofrychtěře dvoru našeho, poručníkuov nebožtíka kněze Marka, biskupa olomouckého, předka našeho slavné paměti, podle poručení odvedeno dva stříbrné obrazy pozlacené na způsob biskupův, dva svícny stříbrné, misty pozlacené, kalich stříbrný s paténou pozlacený, kříž stříbrný misty pozlacený, dvě ampulky malé stříbrné a jednu palli zlatem ozdobenú. Kdežto všecko při kapli na zámku kroměřížském nyní i na potomní časy zuostávají jmá [...]“. Viz ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond AO, inv. č. 56, sign. 6 a, fol. 16.

²⁵ „[...] omni mense de singulis aesitatis et executis fideli capitulo scripta relatio exhibeatur. Capitanei et alii officiales bonorum episcopaliū nihil exequantur, quod sigillo administratura roboratum et ab omnibus praetentibus d[omi]nis administratoribus vel minimum duobus, quod tertium abesse, contigerit, subscriptum non sit, si contrarium contiget, ratum non habitur [...]. De fructibus sedis vacanti. Cum quoque inter alia mortem episcopi obventis redicta computandi fuit sedis vacanti fructus firmiter statuimus, ut omnia ea, quae fructum nomine veniunt, quae estores, collectores vel subcollectores secundum datam eorum certi a capitulo ipsi praesenti reversalibus eidem praestitam, quod nulli hominū alteri, quam ipsi capitulo sedis vacanti fructi eorum rationes devissimas reddere vedint [...] quae solutis solvendis et obventionibus, emolumentis, fructibus, ordinariis et extraordinariis et quibuscunq[ue] aliis eo nomine ex episcopatu[m] proficiscentibus, uti ante mantionem fecimus, remanferint volumus, ut immediatae libera et plenaria iuxta laudabilem huius eccl[esi]ae consuetudinem et continuatam possessionem solius sit capituli dispositio [...]“. Jedná se o znění kapitulní instrukce pro administrátory sede vacante z roku 1662. Lze ovšem předpokládat, že vycházela ze starší předlohy, platné v době předbělohorské. Viz ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond MCO, inv. č. 3592, sign. Fa 12/4, č. k. 219.

²⁶ Elekční biskup se mohl ujmout správy temporálií, a tím i čerpat z výnosů mensy, teprve po řádném potvrzení kapitulní volby papežem, což se neobešlo bez velkých výdajů. Naopak z interkalárního jmění bylo čerpáno již bezprostředně po volbě a stvrzení volební kapitulace. Ta ostatně obsahovala výslovný závazek nepřevzít temporální správu biskupské mensy dříve než po řádném papežském potvrzení ve funkci „[...] ante confirmationem nullo modo se intromittat in administrationem rerum temporalium et spiritualium huius episcopatus [...]“. Jen prostřednictvím interkalárních, případně vlastních rodových příjmů, tedy mohl biskup překlenout kritické období mezi volbou a papežskou konfirmací. Viz ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond MCO, inv. č. 989, sign. B I d 16.

²⁷ ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond AO, inv. č. 84, sign. 17, fol. 16; BREITENBACH, A.: *Kandidatura kardinála Ondřeje Rakovského na biskupství olomoucké roku 1579*. Časopis Matice moravské 32, 1908, s. 50; PÁNEK, J.: *Biskup a kancléř. Stanislav Pavlovský a Vratislav z Pernštejna 1579–1582 a jejich úloha v počátcích rekatolizace Moravy*. Časopis Matice moravské 113, 1994, s. 38–39.

být značné nesrovnalosti vzniklé za častého střídání biskupů. Téhož roku Pavlovský napsal císaři Rudolfovi II., že se stále cítí být „[...] ještě novým a nezpůsobilým hospodářem [...]“.²⁸

Teprve po volbě, následném stvrzení volební kapitulace novým biskupem a konečně i konfirmaci elekcce papežským stolcem, byly splněny všechny formální podmínky, opravňující k ujednání se biskupského úřadu se všemi právy i povinnostmi. K nejvýznamnějším aspektům náleželo v tomto ohledu převzetí vrchního práva nad mensálními statky. Po formálním převzetí jurisdikce „in temporalibus“ z rukou administrátorů sede vacante následovalo faktické převzetí správy. Výrazem biskupovy suverenity nad mensálními a komorními državami bylo přijetí „slibu člověčenství“, který do rukou nové vrchnosti skládaly veškeré složky patrimoniálního aparátu a prostřednictvím purkmistrů a venkovských fojtů rovněž všichni poddaní. Vzhledem ke geografickým podmínkám však tento hold přijímali olomoučtí biskupové osobně pouze na doménách rozkládajících se v jejich přímém dosahu, tedy obvykle na panství Kroměříž a na komorních državách poblíž Olomouce. Na ostatní državy zpravidla vysílali biskupové „[...] k přijetí a uvedení nám v poddanost statku a lidí [...] se vším toho statku příslušenství[m] [...]“ své zplnomocněnce z řad kanovníků olomoucké či brněnské kapituly, případně představitelů manského dvora. V polovině července 1576 kupříkladu biskup Jan Mezoun z Telče vyslal na panství Hukvaldy brněnského probošta a pozdějšího biskupa Stanislava Pavlovského společně s manským písařem Jiřím Kamenohorským z Kamenné Hory, „[...] aby oni na místě našem ten statek k rukám našim a lidí v poddanost uvéstí, to řídití a spravovati a konati, což spravedlivého a potřebného bejtí uznati mohli, tak, jak bychom sami osobů naší toho přítomni byli [...]“.²⁹

Analogický správní model, jaký byl aplikován v období sedisvakance, platil v souvislosti s ústřední správou temporálií také v případě dlouhodobější nepřítomnosti biskupa v diecézi.³⁰ Navzdory sídelní povinnosti, předepsané dekrety Tridentina, totiž kanonické právo v některých případech i nadále tolerovalo opuštění svěcené diecéze na dobu delší než tři měsíce.³¹ V souladu s přípustnou výjimkou „[...] evidens ecclesiae vel reipublicae utilitas [...]“ kupříkladu pobýval v roce 1569 biskup Vilém Prusinovský na sněmu v polském Lublinu, kde hájil habsburské zájmy.³²

Závěrem konstatujeme, že dominantní postavení olomouckého biskupství v rámci církevních struktur předbělohorského českého státu se zrcadlilo hned v několika rovinách. Jednou z nich byla široká jurisdikce, která v obdobích mezi jednotlivými episkopáty přecházela na olomouckou kapitulu. Suverenita, kterou během předbělohorského období kapitula v tomto směru uháji-

²⁸ ŠTĚPÁN, J.: *Dvůr olomouckého biskupa Stanislava Pavlovského z Pavlovic v letech 1579–1598*. Olomouc 2009, s. 17.

²⁹ ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond AO, inv. č. 77, sign. 14, fol. 27; tamtéž, fond AO, inv. č. 78, sign. 14 a, fol. 9.

³⁰ V případě dlouhodobější nepřítomnosti biskupa v diecézi měla kapitula ze svého středu zvolit dva dočasné administrátory, kteří by převzali vrchní správu temporálií „[...] Ut etiam episcopus ex dioecesi discedens administratores bonorum episcopatus duos ex capitulo et non alios constituat, atque idoneum vicarium ac officialem relinquat, illud autem omnino perficiat, ut iuxta statuta istius almae ecclesiae iurata et auctoritate apostolica roborata inventarium rerum omnium immobilium ac bonorum tam mensalium quam feudalium primo quoque tempore confici iubeat atque intra tres menses a confirmatione sibi allata venerabili capitulo adferri faciat et praesentari [...]“. Viz ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond MCO, inv. č. 989, sign. B I d 16.

³¹ CARANZA, B.: *Summa conciliorum*. Lovanii 1681, pag. 471.

³² Österreichisches Staatsarchiv Wien, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, fond Polen I, č. k. 13; ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond AO, inv. č. 65, sign. 8 c; tamtéž, fond AO, inv. č. 3208, sign. PR 1, č. k. 1397. K přípravě na tuto diplomatickou misi a průběhu cesty z hlediska poznání každodennosti renesanční aristokratické společnosti viz ŠTĚPÁN, J.: *Cesta olomouckého biskupa Viléma Prusinovského z Víckova do Polska v roce 1569*. In: *Olomoucký archivní sborník 5*, 2007, s. 56–86.

la zejména vůči sílícímu vlivu panovnické moci,³³ se promítala v zásadě ve dvou rovinách. Kromě vlastní duchovní správy diecéze a volby nového biskupa (*jurisdictio in spiritualibus*), to byly pravomoci při správě světských záležitostí spojených s administrací biskupských mensálních a komorních držav (*jurisdictio in temporalibus*). Lze konstatovat, že faktický výkon správní pravomoci kapituly ve sféře temporálií olomouckého biskupství v době sedisvakance rámcově odpovídal zavedenému správnímu modelu, uplatňovanému během jednotlivých episkopátů. Přesněji řečeno z něj v jeho nejnižším stupni přímo vycházel. Vzhledem k této analogii byla ve správě statků olomouckého biskupství ve sledovaném období zajištěna nezbytná kontinuita. Kapitula, která prostřednictvím volených administrátorů přebírala na omezenou dobu biskupskou správní jurisdikci, tedy z hlediska správy diecéze i biskupské mensy představovala jednoznačně principiální stabilizační prvek.

Vzhledem k tomu, že za cíl jsme si předsevzali pouze představení základního normativního rámce modelu správy statků olomouckého biskupství v přechodném období sedisvakance, stranou byly ponechány mnohé související dílčí otázky. Za zásadní považujeme především definici, do jaké míry byly normativní zásady temporální správy v duchu Tridentina během sedisvakance uváděny ve sledovaném období do praxe. Ostatně teprve zevrubnější a prosopograficky orientovaný výzkum může zároveň uspokojivě osvětlit, zda a do jaké míry se v předestřeném správním modelu uplatnily vazby mezi lenní šlechtou a kapitulou, případně zda z úřadu administrátora vedla snadnější cesta do administrativy nového biskupa atp. Nicméně poznání normativního rámce správy temporálií olomouckého biskupství v období mezi jednotlivými episkopáty zůstává nezbytným výchozím bodem takto hlouběji zaměřeného výzkumu.

PhDr. Jan Saheb, Ph.D.
Katedra historie
Filozofická fakulta
Ostravská univerzita v Ostravě
Reální 5
701 03 Ostrava
Česká republika
e-mail: jan.saheb@osu.cz

³³ K tomuto problému v kontextu jednotlivých zemí i habsburské monarchie jako celku viz BÜCKING, J.: *Frühabsolutismus und Kirchenreform in Tirol (1566–1665). Ein Beitrag zum Ringen zwischen Staat und kirche in der frühen Neuzeit*. In: Veröffentlichung des Instituts für europäische Geschichte 66, 1972, s. IX–XI, 115–222; PATROUCH, J.: *The Investiture Controversy Revisited: Religious Reform, Emperor Maximilian II, and the Klosterrat*. Austrian history yearbook 24, 1994, s. 59 a násl.; LEEB, R.: *Geschichte des Christenthums in Österreich*. Wien 2003, s. 245–246; MacHARDY, K.: *War, Religion and Court Patronage in Habsburg Austria. The Social and Cultural Dimensions of Political Interaction 1521–1622*. Houndmills 2003, s. 47–57; TÁŽ: *Staatsbildung in den habsburgischen Ländern in der Frühen Neuzeit. Konzepte zur Überwindung des Absolutismusparadigmas*. In: Die Habsburgermonarchie 1620 bis 1740. Stuttgart 2006, s. 85.